

մէջն այնչափ մասպահ զնեղու է՝ որ նեղուկներն 40 սանդղիմբեր շոյնին մէջ միուում ըլլան: Իսկ ծորելէն դուրս մնացած մասն բաւական է յոյնով օծել:

Այսպէս պատրաստուած նեղուկներն տար տարի Տորի մէջ մնալէն ետեւ ալ՝ բոլորովին առողջ եւ անփութ կ'ըլլան:

ՅԱՆԿԻՆԹԻ ԲՈՒՄԲԱՅԻՆԵԼ ՏԵՐԵԻՈՒՂ

Ֆլանկինթ (հինգնու) ծաղկի տեսակներն յառաջ բերելու համար՝ ծաղկի ցօղունը ճեղքելով՝ ուրիշ տեսակներու հիւթն մէջ կը մուծանեն. բայց այս կերպն ընդհանուր գործածութիւն չէ գտած: Յակնինթի բոլորովին նոր եւ զոյղնափառ տեսակներ յառաջ բերելու համար՝ պէտք է սոխին անմիջապէս քովէն տրեւն մը առի շեղ կարել եւ թաղարի մը մէջ անկել, որուն մէջ ըլլայ տրեւէի հող շատ աւազով խառնեալ: Տնկելէն ետեւ թաղարին վրայ պէտք է 1 սանդղիմբեր բարձրութեամբ հող լցնելու եւ ապակից տակ դնել: Եթէ 8—10 շաբաթ ետքը տրեւէին ծայրն սկսի չորնալ, ստոյգ նշան է՝ որ տրեւէին տախն սկսած է սոխ կաղմուել: Այսպէս բազմացնելու համար ընտրուած տրեւէներն պէտք են թաղարի մը առողջ ըլլալ, իսկ յակնինթի տունկն ծաղկած եւ ծաղկեղ բոլորովին անցած ըլլալու է:

Wiener Garten-Börse.

ԲՅՈՐԴՅՈՒՄՆԵՐ

ԽԱՉ ՈՒ ԾԵՓՈՆ

ՎԵՐԴԻՆ ԺՈՐՏՆԱՆՆԵՐԵՆ ՎԵՊ ՄԸ

(Հորանաւորութիւն)

11. Վտանգաւոր դեր մը:

Ըստ խառնեցանք երեսն ետքը խիստնէս գիշերն անցուն անցուց: Այլեւայլ խորհրդներով կը տանջուէր: Ծարրիգային ունեցած յարաբերութիւններն հիմայ որոշ իմացու: Գոյաղեղային բացած վերջին առարկութիւնն աշխարհքին մէջ շատ անգամ՝ կը հնարդախի, բայց որ սիրելին կրնայ երբեք մտքէն անցընել, թէ իւր սուրբ եւ մաքուր սիրոյն փոխարէն այսպիսի ստորին մտածութիւններն առարկուին: Փոխարէր օտարականին բոսածներն ամենեւին ստուգուած չունենին, բայց յայտնապէս գիմարգրել չէր ուզած, յուսալով որ ունէր բան մ'իմանայ, Գոյաղեղայ կը մտածէր, թէ արդեօք գահերիցուն աւելի օգտակար չ'ըլլար եթէ հակառակորդը հետի վերին երեսն միաբանելու ըլլար: Եթէ մահն

վճռուած ըլլար, կրնար թերեւս գաւաճանութիւնն ի դերեւ հանել: Ասով կրնար գաւաճաններն ծանրանալ եւ վերջին վայրկեանին գիմարգ մեկդի գգելով՝ իւր հայրն ու բարեկամը պաշտպանել: Եւր դիւրաւ գրգռու բնութեամբն յարմար կը գտաւ, որ ի ծառուկ գահերիցուն պաշտպանին ըլլայ եւ ասով գոնէ անոր արժանեացն հաստցուց՝ ընէ: — Բայց բնականաբար այնպիսի դեր մը պիտի խաղար, որ ամէն պատուաւոր մարդկան արհամարհանաց առարկայ պիտի ըլլար: Ախմաւար որ ամենամեծ ապերախտը պիտի համարուէր. եւ ետեւէն պիտի ըսեն, որ չնչին ունայնատրութեան մը համար տարաւառուան բարեբարութիւններն մոռցու: Իւր կողմը, կրթութիւնն, վիճակն միայն գահերիցուն պատրասկան էր. հիմայ յանկարծ իրմէ պիտի ապստամբէր, թէ եւ միայն արտաքուստ, եւ աւանց գահերիցուն բան մ'իմացնելու: Ամէն բան ինքն աստուծոյ պիտի մատնէր, գործէր եւ ի զուլու պիտի հանէր:

Ասպայն տար նաեւ իւր բնաւորութեան յղուտակութիւնն. եւ իւր ծմբորտաբարութիւնը կ'ընդգդիմանար: Մէկ կողմանէ մտանել պիտի համարուէր, որ ստուգիւ չէր. եւ ուրիշ կողմանէ ալ միշտ վրան կապած առջը պիտի նայէին, թէպէտ եւ գիտէր որ իրենց հրաւիրեցին զինքը: Բնաւ տարակույս չուէր, որ զինքը պիտի գործածեն մինչեւ որ իրենց վախճանին հասնին, իսկ անկէ ետքը մեծամեծ պիտի նեւանէ:

Իւր մտածմանց մէջ ուրիշ պատճառ մին ալ կը շօշափէր. եւ այս՝ Ծարրիգային ունեցած սերն էր: Սիրտը չէր տաններ, որ իւր սիրելոյն հայրն ու եղբայրը գաւաճանութեան մը գործակից կարծէ, ստոյգ է գահերիցուն հակառակորդն էին, բայց թէ մարգապայն ալ էին, որոշ չէր կրնար հաստատել: Կ'ուզէր ամէն բան արդ տեղեկանալ. եւ եթէ աւանդ ալ իրօք գաւաճարութեան մասնակից ըլլան՝ իւր համոզելու կարգութեամբն զանոնք ետ կեցընելու կը յուսար:

Վերջապէս այս երիտասարդը կը կարծէր որ այս ամէն բան իւր ձեռքն է. եւ թէ եւ միշտ զգոնութեամբ կը վարուէր, սակայն ինքն ալ տեսակ մը պատուախորութեան նշխակայ էր. բայց ի վախճանի այս ամէն բանին մէջ Աստուծոյ մասը տեսնել կը կարծէր, որ ստահակութիւն մը ի դերեւ հանելու համար զինքը գործէր կ'ուսուէր: Իւր ուրախութեան մէջ մոռցաւ սակայն պատուէր մը զոր Աստուծոյ մասը յառաջագոյն տուած էր իրեն. «Մի՛ ստեր, կ'ընէ Աստուծոյ պատուիրանն. խիմենէս այս պաշտանին ինք զինքն որոշած էր: Իւր հայրենի բարեկամին եւ Գոյաղեղային բնականաց պաշտպանին ըլլալ որոշած էր. եւ այս վախճանաւ արհամարհանաց եւ պայմանութեանց մեծ կոյան, որ առ Ժամանակ մի իւր վրան պիտի ծանրանար, յանձն տաւաւ:

Հաջիւ առտուան դէմ՝ քուն մտաւ, բայց երկու ժամէն՝ առանց հանգիստ առնելու եւ զօրանալու՝ արթնցաւ: Ինք զինքն որոշած էր: Իւր հայրենի բարեկամին եւ Գոյաղեղային բնականաց պաշտպանին ըլլալ որոշած էր. եւ այս վախճանաւ արհամարհանաց եւ պայմանութեանց մեծ կոյան, որ առ Ժամանակ մի իւր վրան պիտի ծանրանար, յանձն տաւաւ:

Երբոր Եսկայ խիմենէսին որոշումն իմանալու

Համար անոր տունն եկաւ, խիմնէան քանի մը խօսքով իւր միտքը յայտնեց, բաւով որ ալ գահերիցու կողմակիցն չէ: «Գահճերիցուն վառմունքն զես սաստիկ վերաւորեց, բուսա, ուստի եւ իբրեւ քաղաքացի ունեցած իրաւունքս կ'ուզեմ գործածել»:

«Կեցցես, գուցէ Եակոբ եւ ձեռքն երկնցուց, մեր ձեռքը տուէր, Հիմայ ինծի աւելի մերձեցաւ, բայց երկի իրիկուն...» Ճեպցած խօսքերն Եակոբ թիկն տակէն միմտաց:

«Երեկ երկիւն Բնշ եղաւ,» Տարցուց խիմնէն:

«Եթէ անպատճառ լսել կ'ուզէք, ահա կ'ըսեմ, երեկ իրիկուն ինծեմ շատ աւելի աղէի. էիք: Մնաք բարով»:

«Կեցէր, գուցէ խիմնէն, այսպիսի մտածմունքով չեմ ուզեր որ քողեւ երթալ: Աւելի շատ վճարովին կողմն անցնող վարձկան մը կը Համարէր զես: Ար սխալէր, Տէր, միայն անոր կը ծառայեմ, որուն ծառայելու պարտական եր ծանշում ինք զինքս: Հիմայ իսկ իմացայ՝ ազատամտաց բանտիրն մէջ ինծի արուելու վարձէր: Չեք հրաւիրանաց անապով մեր կողմն անցնելուն պատճառն՝ արգի կառավարութեան վարձարութեան վրայ գոչ չըլլալ չէ: մի խարուիք. այլ պատճառն ուրիշ տեղ տեսնեցէք»:

«Հառ սիրելի եր ինծի տեսնել թէ արդեօք հետախոյթ ինձն առ ձեզ երբեմն ունեցած մեծարանքս պիտի արդարացնեմ:» Չայց բսելով Եակոբ պաղտ թեամբ մը խիմնէնէն բաժնուեցաւ:

Խիմնէնին Համար այս առջի փորձն քաջաւերիւ չէր. բայց անկարելի էր ետ կենալ, առջի քայլն առած էր: Խիմնէնին իւր հուսակցութիւնը փոխելու լուր՝ կայծակի պէս տարածեցաւ եր դուռը մէջ, բայց ամէնքն տարբեր տարբեր զգածմունք կ'ունենային: Ոմանք իրօք մէկալ կողմն անցնելուն կը հաւատային, ոմանք խիմնէն փափաքաւոր եւ Հաստատուն նկարագիր չունեցող մէկը կը համարէին: Միայն Բոլանդայ՝ ուրիշներէն աւելի դիտող մը կը ձեռացնէր ինք զինքն եւ կ'ըսէր, թէ խիմնէն ուղիւ մաք անցած է իրենց կողմը: Իսկ ծեք Գոլանդայ գլուխը ցնցելով՝ իւր որդւոյն բուս, որ խիմնէնի պէս նկարագիր ունեցող մարդու մը՝ սիրոյ Համար իւր պարտքը մոռնալուն շատ եր ցաւի: «Աճ չստիճամ զայս, կ'ըսէր, բայց չեմ կրնար արգարացնել»:

Գոնի մ'որ եղբն սկսաւ խիմնէն Տը. Բոլանդայի եւ Գոլանդաներուն հետ տեսնուլ: Բայց ուրիշներն իրենց գիրքն չգիտեցին: Արածես թէ խօսք մէկ բրածի պէս խիմնէնի հետ տեսակցելէն կը խորշէին. եւ էթէ իրաւասիրտ անկարելի ըլլար, միշտ ուրիշ նիւթերու վրայ կը խօսէին: Այսպէս զոնէ առջի տներն խիմնէն չկրցաւ գաւաճանութեան նկատմամբ աւելի բան զի լսել: մասնաւոր թէ այս գաւաճարութեան գոյութեան վրայ սկսաւ տարակուսել:

Այս միջոցին գահճերիցուն տունն ալ լուր տաւ իրաւունքաւ, որ երկուստեք պաշտօնական սկսած է ազատամտներու հետ յաճախել: Եւ այնպիսի չափազանց բանեք կը պատմէին, որ գահճերիցուն սիրտը սաստիկ կը վշտանար: Բայց էթէ այս լուրն

ալ չըլլար, խիմնէնին գահճերիցուն տունը չյաճախելը՝ հարկ էր որ աւրի վարձեր, իրիկունները սուփարարար այս ընտանեաց մէջ կ'անցընէր եւ որդւոյ մը պէս այս տան մէջ մեծացած էր: Գահճերէն վերապէս իբր լաւ մ'իմանալ ուզէր եւ պաշտօնական իրեն կանչէր:

Երբ որ պաշտօնականին ներս մտաւ. «Խիմնէն, բուս գահճերէն, վրար սմբատանութիւն կայ, եւ զքեզ չեմ տեսներ, որ կարենամ ճշմարտութիւն իմանալ: Կ'ըսուի որ ազատամտաց կողմն անցած ըլլաւ»:

«Տէր գահճերէն, բուս խիմնէն պաղտութեամբ մը, իմ հանգմանս ալ դը կրնայ չար մեկնութիւններ տալ»:

Արարայի աւջն սկսաւ փայլել... Բայց ձայն չհանեց:

Խիմնէն իմանալով որ գահճերիցուն աւջին առջեւ անարժան զեք մը կը խաղայ, սկսաւ ամբշնալ ու կարմրիլ: Լուսն թիւնն կը տանջէր զինքը, հարկ էր այս տօրու տեսարանին ամենայն կիրպով մըլ մը տալ. սկսաւ այսպէս խօսիլ. «Ար խղզեմ, լրարեութեան պաշտօնէն զես վար առ եւ եւ գարձեալ բանտիրն մէջ գրէք»:

«Ազանծիդ թող կատարել, բուս գահճերէն անշատատուոյց զբտութեամբ մը: Աւերին տեղակային՝ Կէվերային գայեղ եւ բւեք որ գնդաւորական աստեան զուսմընէր: Համար արուած հրամանն ետ առնուած է. բարկամի մը հետ հարկ էր որ խտտութեամբ վարուէի, իսկ ձեզի ներդաշնակ կ'ըլլաւ»:

Երկուստեք պաշտօնականին աւջն արցունքով լեցուեցաւ. եւ բերանն սկսաւ ջրազուլթեամբ քաշուիլ:

Գահճերէն ցայս տեսաւ եւ յորտութիւն քիշ մը մեղմացաւ: «Գոնէ, խիմնէն, գոնէ բեր ինծի այս բանս: Չքեզ որդւոյ պէս սիրեցի: Եթէ ուրիշներն ըլլայ սխալմամբ, ըլլայ չարութեամբ իրենց գաղտնին սրտու մեծն, գոնէ այս միսթն արութիւնն ունիմ՝ որ զես չեմ ճանչնար: Բայց գոնէ, որ սրտիս բոլոր ծածուկներն գիտես...»:

«Տէր գահճերէն, ամէն բան չիմացած զես այսպէս մի գաւաճարարուէ: Միմնէն Հիմայ զայս գիտեք միայն, որ...»:

«Հառ բան գիտեմ, բուս Արարիս խօսքն ընդհատելով: Երկուքէն մէկն ըսէ. Կամ ինծի գէմ կուսիլ եւ կամ ինծի ծոռայել կ'ուզես. առջինին մէջ վախճարը համոզմանդ հակառակ է, իսկ երկրորդին մէջ՝ միջոց: Կամ զես կը մասնեւ կամ համոզեմ»:

«Կան պարագաներ, որոնց մէջ մարդ չի կրնար ընտրութիւն ընել»:

«Սակայն, խիմնէն, մեռնելու ընտրութիւնն միշտ ազատ է»:

«Կեանքէն աւելի մեծ բարիք ալ կայ:»
«Լաւ է, Հարկ է որ իբարմէ բաժնուիք: Գոնս հակառակորդներն ալ ծանցար. բայց զգուշացիր: Եւ զքեզ չեմ գաւաճարեմ. վասն զի գիտեմ՝ որ այս քայլն անշեղագր պատճառն ետ եմ, եւ ամէն բան ինծի համար բերի. Կակայն այս խղճիդ վրայ միշտ արաւ մըն է, եւ ամենամոտերիմ բարե-

կամք քեզի խրատ կու տայ որ ըստ կարելոյն շուտ եւս դառնաս: Խորհրդիս անաս եւ մէկ երկու տա-
րուան համար Եւրոպա գնաս, միջոց պարտաւս եւ:
«Չեմ, գահերեց իմ, ըստ խմբինեւ, այսչափ
շուտ լինցնելու համար չկուայ. կ'ապրեմ զիս պաշ-
տենակի բռնէն»:

«Թող ձեր կամքն ըլլայ, դ ըստ կարսիս պա-
րաւ թեամք, եւ ձեռքով շշմա մ'ըջաւ» որով խմբ-
ինս դուրս ելաւ:

Խիմենեան պաշտօնակիրութիւնն՝ ըրտեր
պաշտօնակիր մը գահակրկուն անէն տարագրուե-
լուն նմանեցաւ. եւ ասով գահակրկուն քիչ մ'աւելի
վատահալ թիւն ունեցան խիմենեան վայր. բայց
եթե խիմենս կը յուսար, որ այսպէսով գահակր-
կուն կ'ունայ գեմ ներթաւ շննդութիւններն
պիտի խմանար, շատ կը խարուէր. վասն զի Բոլան-
գայ կ'աշտատեր, որ խիմենս իւր ընկերներուն օրի-
նակ ըլլայ միայն եւ ասով զանազ գլխաւորի:

Ինք ալ իւր խարուիլն իմացաւ. առանց
զեկի ծանշելու, առանց գաւազրութենէն բան
մ'իմանալու անոնց պիտի ծառայէր: Իւր միտքն այս
չէր: Բայց խիմենս չէր կրնար ալ ասոր վայր
տրանջել: Բոլանգայ ըսածին հաւատարիմ մնաց: Ի
սկզբան մեղ ըսած էր արդէն թե՛ «գաւառաւու-
թիւնն չկայ» ք. երբոր խիմենս ծածուկ եղանակ
կու բան մ'իմանալու համար հարցմունքներ կ'ընէր,
միշտ այս պատասխանն կ'առնուէր:

Ինչեւ Կայիսի սկիզբներն՝ որ ընտրութեան
ժամանակն էր, այս յարաբերութիւններն այսպէս
շարունակուեցաւ եւ խիմենս առաւել քան գա-
ւառել կը դառնանար:

12. ՆՈՅՈՒ ՄԷ:

Իգուատորի տաղանաւայն, օրերն անցած էին:
Կայիսի սկիզբներն գահակրկուն ընտրութիւնն ե-
ղաւ: Ընտրութիւնէն յետոյ խառնութիւնն իւր
վերջն ծայրն հասած էր. բայց քաւարկուայ թիւն
յուսացածանկ պէտ շատ չէր, կարծիայի դեմ գրեթե
ընդդիմադրութիւն մը շարունակուեցաւ. ք. միսմայն
քուէարկութեամբ նորէն Իգուատորի գահակրկեց
ընտրուեցաւ:

Այս գեպքն հարկաւ իւր պատճառներն ու-
նէր: Աշտատուայ գլխաւորները՝ իրենց զրգու-
թիւններովը միայն զարգացան խառնութիւնն մը
յուսով բերել կ'ուզէին, որպէս զի Կարծիայի պա-
նակներէն ետքն յարաջանելը հասարակապետու-
թիւնն ամենուն սիրող մտքը գտնէ:

Երբոր շարունակ հեռագիրը լուր կու տար,
եւ այլեւայլ գաւառներէն Կարծիայի ընտրութիւն կը
հաստատուէր՝ Ռեկայ զննապետն գաւառներէն
գլխաւորներէն մին, որ ինք զինքը գահակրկուն
բարեկամ կը ձեռնացնէր, անոր տունն էր:

«Այս ամէն բան իմ մահս վնասը քաղցանք-
ներ են», ըստ Կարսիս տրամախանն ժպտելով
Ռեկային, որուն կերպարանայ վայր խորամանկեալ
ու կեղծ յուս մը կը նշմարուէր: Խիմենս անցած
քանի մը շարժումներն յօգուտ գործածեց: Երկու
Գոլանգանքու յարեցաւ, եւ թէպէտ հայր ու
որդի ի սկզբան հեռք կանաւածանց կը վարուէին,
բայց կամայ կամայ յարգութեամբ այս կամկածը

վարատեց: Խիմենեան բոլոր ճիգն ու ջանքն զի-
ւանդոյ իրեն հետ հաշտեցնելն էր: Իրեն հետ բե-
րաւ, որ Գոլանգանքն սկսան խիմենեան համար
ընել, որ անոր հետ՝ երկուստարց վարչականակ
բարկութեան մը հետեւութեամբ կուսակցութիւնն
փոխած ըլլայ, եւ ինք զինքը կորսեան խորհրդաւ
ձգած ըլլայ: Ի մասնաւորի ծեր Գոլանգայ այսպէս
կը գտարէր, որուն Տօրերեց ալ շատ կ'ուզէր:

Երկու սիրենց մէջ սիրենց յարաբերու-
թիւնն գեւ կը շարունակուէր: Խիմենս իմացուց
Տօրերեցային, որ իւր ծնողը առաւելութիւններ
ընաւ նշանակութիւն մը չունէր, ուստի եւ ինք
իւր միտքը դրածն էս չի կրնար: Տօրերեց ալ՝
հաւատարիմ մնաց խոստացաւ: Բայց այն գիշերէն
ի վեր, երբ պարտեց տեւուուեցան, առանց երբոր
անձի մը իրարու հետ չէին խօսեր:

Թէեւ խիմենս Գոլանգայի հետ այսչափ բն-
տանեցած էր, սակայն գաւազրութեան նկատմամբ
ամենեւին նոր բան մը չսեց: Իմացաւ որ իրմէ կը
պահէին, ուստի եւ միտքը դրաւ որ ծայր չըլլէ մէն
այ առնու: Ասոր առիթը առաւ Գոլանգանայի հետ
ունեցած մէկ տեւուցութիւնն: Այս վիճիքին Գոլ-
անգանա՝ զինուորական աստեղին վնասին քանակէն
արձակուած էր: Ինչն աղեղաբարձ մը խնդրած էր
գահակրկեցն, որ զինուորական աստեղն գաւառաւոր
Գահակրկեց զինքը կանչեց եւ իւր անվայել բարքն
ու վարքն երեք զորեւս: Դեբըտաւ աստեղն կատ-
ղած, բայց արտոքուտաւ զղջում ձեռնացնելով՝ ու
զրմէլին ինք զինքն ուղղելու խօսք տուած էր: Գա-
հակրկեց թէպէտ եւ վնասն չունեցաւ, բայց առ
ժամանակ մի ի կտի պահեց, յայտարար որ Գոլ-
անգանա ինք զինքն ուղղէ: Այսպիսի վարմանց
վայր սաստիկ կատղած էր Գոլանգանա:

Այսպէս կատղածութեան մը մէջ Գոլանգայ-
ին տունը՝ խիմենեան հանգիստեցաւ: Գաւառաւու-
ներէն ամէն ալ դիտելն որ խիմենս Տօրերեցայի
ձեռքը կը խնդէր: Տօրերեց ալ զինքը կը սիրէ,
եւ մայրը ընաւ ընդդիմութիւն չունէր, իսկ հայրը
միայն առժամանակեայ ընդդիմութիւն մը կը ցու-
ցնէր: Ընդհակառակն Գոլանգանա կը յուսար, որ
աղջկան յայտին մերժման գեմ՝ օր մը դիտի յա-
նդի վերջապէս, եւ երբոր միջնորդութեամբ ա-
նոր սերն պիտի շահի: Ուստի եւ խիմենեան գեմ
սաստիկ տառելութիւն մ'ունէր, վասն զի իւր սորին
գահակրկեց ամենունը արգելք դնողը ինքն էր
համարէր: Ամենափոքր առիթներու մէջ ալ իւր
այս գառն տառելութիւնն կը յայտնէր, ինչպէս երբ
զխիմենս Գոլանգային տունը գտաւ, ուր Գոլան-
գային հետ մէկուեց՝ ընտրութիւնն ետքն պատառ-
մայց ընտելաւ ընթացքին վայր կը խօսակցէին:

«Կը խոստովանիմ, ըստ Երեւոյն Գոլանգ-
անա խիմենեան, որ այսպիսի ինքի մը վայր հա-
տաւ վնաս մը տուաւ: Այսպիսի մարդն էր»:

«Հաւատ լինի չեմ տար, կրնեց խիմենս
հանգարտութեամբ: Կարծիքս կ'ընամ՝ Գոլանգ-
անա լինի, որ ես ալ ձեզի չափ իրաւունք ունեցէի»:

«Կոխ մ'ունէր, տեսք իմ, ըստ ծեր Գո-
լանգայ, ամեն իսպաղութիւնն մի վրայէր»:

«Կիսայն ալ իմ անխառնութեան ալ, մը-
մաւ Գոլանգանա»:

«Տէր գնդապետ, կրկնէ խիստնէս. դուք ձեր պաշտօնին ինծմէ բարձր եք:»

«Խնդրեմ, տեր պաշտօնակալ, զայս մէկդի թողէք Տիմայ եթէ խօսքերովս զանգ վշտացուցի, ձեզի հաստուցում տալու պատրաստ եմ:»

«Կուգի որ յայտն տեղ մ'ուէիք զայս ինձի: — «Պատրաստ եմ ձեզի ծառայելու:» Ասոր վրայ երկուքը տնէն ելան եւ սակաւամարդ ճամբէ սկսան շրջել: Հաս կրնային իրարու միտքը լաւ մը հասկնալ: Գամբուզան կատալութենէ կ'եկուար եւ առջեւէն կ'երթար. իսկ խիստնէս լռութեամբ ետեւէն կու գար:

Բաւական ստեն յառաջ երթալէն ետքը խիստնէս կեցաւ եւ ըսաւ. «Արդ հոս մարդ չկայ. ուրեմն Բնշ ըսել ուզեցիք ձեր խօսքերովդ:»

«Ուզեցի ըսել, կրկնէ կատալութեամբ Գամբուզան, որ աշ թէ պարզ՝ այլ կրնայատիկ մասնորէ էք: Չեմ գիտեր որ գահէնէջն մեզի պիտի մասնեն, թէ զանգ՝ գահերիցուն. բայց այս-շարժի հաստակուն է, որ գուցէ միայն ձեր շահը կը փնտռէք:»

Խիստնէս գիտէի մը պէս գունատեցաւ, եւ առիճ շարժումէն իր ձեռքը գալուսին սանիւլ. բայց գերմարդկային բռնութեամբ մը ինք զինքը զսկեց, եւ լքանի մը բուգէ ինք զինքը ժողովէն ետքն սկսաւ հանգարտ ձայնով մը պատասխան ապ. թէ եւ արտին պէս ձայնն ալ աստիկ կը զողոզլար: «Չանգ հոս անշնայքներն աւելի գիտին է, քան ձեր խօսքերուն ներքեւ. բայց ի՞նչ ներքեւ զայս ձեզի: Վասն զի գիտեմ որ ըստ արտաքին երեւութիւն ձեր յանդիմանութիւնն իրաւացի է: Բայց Կուգի հարցնել թէ Բնշ բանի մէջ գահէրիցն մասնեցի. զայս պիտի գիտնայք գուցէ, վասն զի եթէ զինքը մասնեցի՝ ձեզի մասնած պիտի ըլլամ: Եւ երկուրդ բանէ, որ ձեր Բնշ բանն մասնեցի գահէրիցուն. զայս ալ ըստ պիտի գիտնայք, վասն զի ինծի շատ բան յայտնած էք:»

«Գահէրիցուն կողմնակցութենէն ազատու. մտաց կողմն անցնելիդ ծշմարիտ է:»

«Իսկ գուցէ, տեր, հարցոյն խիստնէս, ասիկ ինն առիտ յառաջ գահէրիցուն կողմն ըլլանիդ մտացած էք: Կոյն աստի գնդապետ ըլլալու յոյս մը կար. իսկ հիմայ, կը կարծէք որ ժամանակին երկայնութիւնն մեր գործնուց կերպը փոխած է:»

«Ես գահէրիցուն գրօլք գիտեմ ինչ բանի համար թողուցի: — «Ես ալ գիտեմ, տեր:»

«Սկզբունքներս գահէրիցուն սկզբանէ հետ միաբան չէին:»

«Այ, ահա գնդապետ, գուցէք Տը. Բոյան-գոյին հարցոյցէք: Ինչն երկայն ստան սկսաւ ինծի մէկնել, որ սկզբանց տարբերութիւն չկայ:»

«Աստ խօսքեր է. գահէրիցուն գէմ՝ ելելն՝ կաթողիկականութեան դէմ՝ ելել ըսել է:»

«Ինչ կ'ըսէք. ուրեմն ինչու առ իս կ'ըսք, գիտեմ, որ զանգ չէի թախաններ. երկուստարգ պաշտօնակալաց եւ զօրաց վրայ ունեցած ազդեցութիւնն հարձակուր է ձեզի. զիս սիրով ընդունեցաք, ազդեցութիւնս գործածեցիք, եւ հիմայ հետս անկատահարութեամբ կը վարուիք: Կարծեք որ ես չեմ՝ զգար:»

«Եթէ պնդուէ, ես ձեր ստեղծ կ'երթամ:»

«Եթէ զիս հրաւիրած չըլլայիք, ես չէի գար: Պետք եմ՝ հաստակունիլ, որ գահէնէջն սկզբունքներն ունիք. նոսր ձեզի ընկերակցաւ կը կոչէք զիս, եւ ետքը գործելու եղանակին վրայ կը բարկանայք ու կը կատարէք: Ամենէն աւելի դուք, պետք չէիք խօսիլ:»

«Ասով Բնշ ըսել կ'ուզէք:»

«Երեւութիւններն առաւ կարգն պնդուէ շուտով ինծի եկաւ: Կեցեալներն, ես ձեզի պէս ծածուկաւ երթեմ: Ես գահէրիցուն գէմ՝ ելելովս իսկ՝ օրինաց զածած ասհմաններուն մէջ եմ, իսկ դուք...»

«Ո՞վ կրնայ վրաս գէշ խօսիլ:»

«Ես, ըսաւ խիստնէս հաստու կերպով մը. դուք գահէրիցուն կենտրոն գէմ՝ դաւ գործեցիք:»

Գամբուզան վայրկեան մը գունատեցաւ, բայց անմիջապէս գոչեց. «Արիւնք Բնշպէս կրնայք ըսել, ո՞վ ըսաւ:»

Գամբուզանային յանկարծ գունատելէն խիստնէս հետեւեցաւ, որ եղած գրգռութենէն զատ՝ գահէրիցուն կենտրոն գէմ՝ նիւթնուած իրօք գաւառ-ճանութիւն մը կայ, եւ Գամբուզան տեղեկ է անոր: Միտքը դուրս որ ձեռք բերած յաղթութիւնն յառաջ տանի. «Թէ ո՞վ ըսաւ զայս ինծի, ամենէն ինչն նշանակութիւն մը չունի. բաւական որ գիտեմ, Բնշ կ'ըսէք, եթէ է իրօք մասնութիւն ընծմ եւ գահէրիցուն երթում, եւ գաւառաններուն առնուանց ցանկն իրեն տամ: Բնշ կ'ըսէք, Գամբուզան, վատնգաւս որ բան չէ՝ արդեօք՝ այսպիսի գաղտնիքներու անդիւակ ընկեր մ'ունենալու եւ իրեն հետ չգործէք: Ինծի բան մը չըսիք դուք, սակայն ես ձեզմէ բան մըն ալ չեմ ծածկել: Մասնորէք դուք ձեր մէջ փնտռեցիք, բայց վայ ձեզի եթէ այսուհետեւ մէկը հետս այնպէս վարուի, ինչպէս որ դուք վարուեցաք: Կարելի է ձեզի ներսնայն պէս՝ ուրիշ մէկու մը չներհեմ: Վասն զի գիտեմ որ դուք գործադու մարդ մըն էք:»

Չայր ըսելով խիստնէս դարձաւ եւ սիրութեամբ հետադարձ անկէ: Կատարութիւնն անցնելէն ետքը՝ Գամբուզանային կեցուածքն ու իրօքը յայտնի կը ցուցնէին, որ խիստնէսին խօսքերն լաւ ազդեցութիւնն ըրած էին. եւ ասանցմով աւելի դիւրաւ կրնար խիստնէս գաւառանութեան վրայ որոշ լուսաւորութիւն մ'առնուիլ, քան եթէ Գամբուզանային աւելի բաներ իմանալու փորձ փորձեր: չէր ալ գիտեր, որ հարցումը ըրած աստեւ Գամբուզանս պատասխան պիտի տար:

Երկուստարգ պաշտօնակալն յանկարծակիս խորհուրդ մ'ունեցած էր. ինչ զինքն ամէն բան գիտցող ձեւացնել ուզէր: Բնաւ տարակարգ չար, որ Գամբուզանս ամէն բան պիտի իմացնէր միւս գաւառաններուն, եւ ասով խիստնէսին վրայ աւելի վտառահարութիւն մը պիտի ունենային:

Բայց այնպէս չեղաւ: Գամբուզանս ամէն բան իմացնած պիտի ըլլայ, վասն զի անմիջապէս Տը. Բոյանգոյ խիստնէսին եկաւ՝ այս հետաքրքրական իրեն աւելի ստուգելու նպատակաւ. բայց ասելի բան մը չէր հասցրել: Մակայ խիստնէս ասով իմացաւ որ Տը. Բոյանգոյ ալ գաւառորդ թիւն նիւթողներէն մէկն է եւ սկսաւ հետք վշտացածի պէս խօսիլ:

Խիմենէս ասով աւելի յուսալից նշոյլ մը գտաւ, եւ միտքը դրաւ որ աչքէ չկործնէրնէն Գուա-տանաններն իմանալու համար հարկ էր՝ որ անոնց հետ յարաբերութիւն ունեցողներն ծաննէրս: Հաստ հաստանկան էր որ երկուս Գորանդոններն ալ ասոր մէջ մասնակցութիւն ունէին, եւ ասոր վրայ շատ կը ջառէր: Իւր գտած թէքն ձեռքէ չէգտած, իւր ունեցած մէկ պարտաւարութիւնն կատարել ուզէր, որ երկուս Գորանդոններն գաւառնաւորութեան մասնակցութեանէ ազատէր: Նաեւ եւ յառաջ ծեր Գուանդոյէն սկսելու էր, վասն զի հաստանկան էր որ այս ծերը գաւառնաւորութեան շատ յարեալ չէր: ուր ընդհակառակն կրակոտ Եակոյիին համար այս չէր կրնար բուռիլ:

13. Որոշ դիրք:

Խիմենէս իւր դիտաւորութիւններն Գորանդոններն յայտնելու համար կորանցնելու ժամանակ ընտել: ուստի ծեր Գորանդոյիին նամակ մը գրեց եւ ինչպէս որ տեղ մ'որհարաւ հետ առեալիցն, Գորանդոյ զինքն իւր տունը հրաւիրեց:

Խիմենէս սպասարեւել շատաւ. անվիշակէս անոր անդր գնաց, եւ զինքը դրաւտեմ տարին: Եւր իմրեղէզն ծանրութեամբ բայց բարեւ կամական ձեւերով զինքը դիմաւորեց եւ հրամայեց որ նստի: «Փառաւոր յայտարարութիւն մը գրած էիք, ասոր մեկնութիւնն իմանալու շատ հետաքրքրէրի եմ՝ ըստ եւ ինքն ալ թիկնախոսի մը վրայ նստացաւ:»

«Ուստի սկսելէք չեմ գիտեր, ըստ Խիմենէս քիչ մը կենտրին ետքը: Անորոշ վիճակի մը մէջ եմ, կ'ուզեմ վիճակս որոշ իմանալ: Զմարտի բարեկամ մը չունիմ, որուն զիմել կարենամ: հաշար ու մէկ խոստումներ կ'ու տան, բայց ստութիւնն իրենց երեւոյն կը տեսնուի: Միայն զուգ էք յոյսու, տէր, եւ գիտեմ որ վստահութիւնս ի գերեւ պիտի չլինէ, ուստի եւ անոր համար առ ձեզ...»

«Կերնամ, ձեր վստահութիւնն զիս շատ կը պատուէ, կրկնեց Գորանդոյ ցրտութեամբ. բայց հարկ է որ խոսեմ թէ ձեր գիտարար վիճակը կը հասկնանամ: Ըրածս քաղաքավարական հարցոյմ մը չէ, բայց կարծեմ այժմեան պարագաներն կը ներեն, եթէ հարցնեմ թէ գահակցողն կողմաւորութեանէ ինչն համար ելաւ: Ասոր վրայ շատ ծանաժեցի, բայց չկրցայ համոզուիլ: Գրաւոր ձեռքը խոցարմ էիք: Թէեւ ձեր բաղնախորհի լիտիլ հաւանութիւն չտուի, բայց ասով ձեր աշխի բնաւորութիւնն ծանոցայ եւ դուք ինծի աւելի մօտեցած էիք, թէեւ մեր տեսութիւններն իրարմէ կը տարբերին: Եւ ինչպէս կը կարծեմ, այս պահուստութիւնն ալ ուղղել ուղեցիք: Բայց յայտ միայնեցաւ. ուղեցիք ցուցնել որ զմեզ իրարմէ բաժնող աղբերն մը չկայ, բայց փոխեցիք այն նկարագրին՝ զոր եւ ի ձեզ կը յարգէի: Այսպէս կը մտածէ բոլոր քաղաքը: Բնախորհի որ միւս կողմն էիք՝ ձեզմէ կը վախկոտի եւ հետք կը կուռէին: Բայց քանի որ աղբին անցաւ՝ ձեզմէ չեն վախկոտ եւ չեն ալ յարգեր, միայն իրենց օգտին կը գործածեն զեզ: հաւաքական բան մը չէ ըստս, տէր, բայց անկեղծութեամբ կը խօսիմ»:

«Հարահալեւ եմ ձեզի. վերջապէս գտայ մէկը՝ որուն իմ դիրքս՝ յայտնելու յարմար կը գտնեմ: Եղիլ տուէք որ ես ալ ձեզի պէս անկեղծութեամբ խօսիմ»:

«Լսելու պատրաստ եմ»:

«Գիտե՛ք որ գահակցողն կենաց զեմ գաւառնաւորութիւն մը կայ: «Գիտեմ որ գուցէ այնպէս կ'ըսէք, կրկնեց Գորանդոյ ժպտելով»:

«Սողոյ է ասոր վրայ խոսած այլ եմ, բայց եթէ որ ըսել կ'ուզէք թէ այս գաւառնաւորութիւնը միայն իմ բերանս գտնուող խօսք մըն է, եւ ոչ իւրականութիւն՝ զիս չէք կրնար համոզել: Այդքան անդ անորոշ կապակցներն էր, բայց այսօր անժխտելի ստուգութիւն կարճաւ: Այս գաւառնաւորութիւնն ի գերեւ պիտի հանեմ, եւ ասոր համար զեւ մը սկսայ խաղալ, զոր ուրիշ անգամ երբեք յանձն չէի առնուր: — Ահա՛ կը խոստովանիմ՝ ձեզի, որ այսօր գտնուած ընկերութեան անդամներն հետ այն յարաբերութիւնն ունիմ, ինչ որ որսորդն երէններուն հետ ունի: Եթէ պարզապէս համոզմանց տարբերութեան վրայ բլլար ինչպէս, եւ միշտ միւս կողմն կ'ըլլայի եւ անոնք զիս պիտի յարգէին եւ հետս պիտի կուռէին. բայց, Տէր, այս գահակցողն ինծի հայր մըն է. ունեցածս չունեցածս իրեն պարտական եմ: Արդ արհամարհեցէք զիս հիմայ, եթէ կրնար: Առաջին պահանջաւ աշխարհէ ալ մէջ կ'ապրիք, յորում մարդասպաններն չեն մտածեր, որ իրենց զահ մեղացիներու համար գործածած միւրջն պատուոյ զգածման համահայն է:»

«Եւր խօսքերն դառն են, տէր, բայց ձեզ չեմ կրնար անհրաժեշտութիւն, վասն զի շատ ծիշդ էք խօսիք, ու ըստ Գորանդոյ աստիկ շաճած քրտով մը: Յետոյ զանգակը հնչեցուց եւ սպասուոր մը եկաւ: «Եակոյ տունն է ոչ հարցուց ծառայի:»

«Քիչ մը յառաջ պարտեց տեսայ զինքը»:

«Կ'ուզեմ որ վեր գայ»:

«Երաւան աներեւոյթ եղաւ. քանի մը վայրկենէն Եակոյ դրաւտեմ մտաւ:

«Լսէ, օրդեակ իմ, ըսէ. այս պարտը ճշմարտութիւն մ'ըստ ինծի, որ զիս ըստ պատճառաւ օրաստիկ կ'աւանդէ: Ենթերեմ, Տէր, մէջ մըն ալ ըսէք»:

«Թող տուէք որ նաեւ Ատուածոյ շնորհակալ ըլլամ, ըստ Խիմենէս. վասն զի ձեր յայտնած ահաւորութեանէ կ'իմանամ որ այս ծերորէն հեռի էք դուք»:

«Ինչպէս կը լսեմ, ըստ Եակոյ, վստահաւ որ բաներու վրայ կը խօսիք. չեմ յուսար որ իմ առաւարտ բանի մը հաւանած ըլլաք, զոր եւ ստիպուիմ ուրախալ»:

«Մերեկ Եակոյ, կրկնեց Խիմենէս, կը յուսամ որ պատուոյ շուղին վրայ զերաւ նստեն կը գտնենք»:

«Ես զձեզ, կրկնեց Եակոյ տեսակ մը ծաղաւտութեամբ»:

«Ես ալ զձեզ, ըստ Խիմենէս հտուտ կերպով մը: Ապահով եմ որ ձեր զարհուրելի որոյման մէջ չեք մտար: Իմ գործքս արին թափել չէ, այլ արին հեղեղութիւնն արգելուլ: Եակոյ, դուք զիս մատնիլ կ'անտանէք. եւ մէկուն ալ վարձական

չեմ. եւ մէկուն ալ աղպղեութեան չեմ հետեւիր, այլ միայն իմ մտացս ետեւէն կ'երթամ. չեմ ուղիք բռնա զնկել մասնեւ, այլ միայն զաւանաններու խռմբի մը: Կ'ուզէ՞ք դուք ալ անոնց վարքերիլ: արդեօք մարդասպաններու ձեռքէն դաշղին յովշտակներն անաղիք դրոշք կը համարիք:

«Եսկոյ, իրաւունք ունի, ըսաւ ծեր Գոյանդոյ իւր խօսքի մէջ նետուելով, իւր խօսքերն բնաւ առարկութիւն չեն վերջնէր: Բայց իրին ծանրութիւնն մեր վրայ պիտի ծանրանայ: Եթէ ձեռնարկութիւնն չլսողէ՞ մեզի դէմ եղած ամեն բաներուն իրաւունք պիտի տանք. իսկ եթէ յաղորդի՝ աւրան անէ՞ծք մեր զլուր պիտի հրաւիրենք: Ո՞չ ստիպալէ՛ ե, ըսաւ ծերը ձեռնաշնորհ դաշարելով: Արձակ համարակի զնեքի դիմենք, կ'ուզեմ կուտելով մեռնիլ, բայց արդարապէսներեւ. . . »

«Ինչքի՛, Հայր, ըսաւ Եսկոյ խօսքը կտրելով, այնպիսի խօսքեր կ'ըսես, որմէ կ'ընայ եղապացութիւններ հանուիլ: Եթէ է յիշարմէ մէկն այնպիսի խօսքեր ըսած ըլլայ եւ կամ այնպիսի զրոյց մը տաւորած ըլլայ, որ մարդիկ ասոցի համարին, ես իմ կողմանէ մարդասպաններու խմբի մ'անդամ համարուելու դէմ կը բողոքեմ:»

«Ահա՛, Տեր Եսկոյ, կրկնեց խիմնէս, այս է այն շատիկն՝ որուն վրայ դարձեալ զիտար կը դրուենք: Եթէ է ձեր գաղաւթն իրաւացի է, ես ալ ձեռք հետ կը միարարիմ. եւ բաւական է դիմանալ, որ այնպիսի ծրագրի մը վրայ ըստի մտածած չէք: Ի նշան հաստատութեան տուէք ձեր ձեռքն եւ ձեր պատիւը, եւ ես իմ հայրական բարեկամս կենալքը ձեր խոստմանց կը յանձնեմ:»

«Ոչ հաստատելու եւ ոչ ալ խօսք տալու բան մը կայ հոս, գոչեց Եսկոյ, վրան զի չեմ գիտեր որ . . . »

«Զեր չգիտնալն բաւական է ինծի. զաւանանութեան նկատմամբ՝ ձեր բան մը չգիտնալուն ի հաստատութիւն, տուէք ինծի ձեր պատիւը իրեն զբաւ:» Երիտասարդ Գոյանդոյ լռեց. ծերուն ձակտին վրայ մեծահասակ կաթիլներ նշմարուեցաւ:

«Ահ, գիտէի, ըսաւ խիմնէս, որ այս ձեռնարկութիւնն փառաւոր բան մը կը համարիք, եւ կարծեք թէ անդէն եւ անվահան մարդու մը քով սարգիւլ եւ թիկնաց կողմանէ զինքը տասերահար ընենք գիտազնական գործարկութիւն մ'ըլլայ: Եսկոյ, այս դիշագմութիւնն չէ. ձեր հօրը բերնէն լսեցիք զայս, ձեր օրոյ ալ հարցունք, եւ մի եւ նոյն պատասխանը կ'առնուք: Ի՞նչ տեսնէ՞ք՝ սոստ պատուոյ խօսք որ տալու զանդաղեցաք. մարդասպան ըլլալն առակ չէք: Զնեք արեքցոյցեր եին, եւ այս արեքցութեան մէջ ձեր զրուիք մեծամեծ խորհուրդներ մտնէր են: Զեր սկզբան համաձայն հաստատած աղտոս հայրենիք մը կը տեսնէք. ապաւած ժողովրդեան մը ձեռք մատուցած թագը կը նշմարէք. կը կարծէք որ բոլոր աշխարհք ձեր մեծագործութիւններն կը փառասուրէ — եւ եթէ գործադրէք ձեր խորհուրդներն՝ այն աստի, Եսկոյ, Եսկոյ, կ'իշխայ ձեր ձեռքէն արհնաթաթիկ գաշղինն, եւ ապաւնելոյն ստուերէն զատ բան չէք նշմարեր եւ ձեր խիմնէ՞ք: Մարդասպան, մարդասպան, ձայնէն զատ ուրիշ ձայն պիտի չլսեք:

«Իրաւունք ունի,» ըսաւ ծեր Գոյանդոյ քթին տակէն:

«Այսպիսի գործերն անոնց թող տուէք, որոնք մարդու մը կենալքը դրամով կը կշռեն, եւ բնաւ պատուոյ զգումով չեն նսնշար. բայց թող տուէք միանգամայն որ պատուաւոր մարդն՝ այս զաւանդութիւնն ի գերեւ հանէ: Օ՜ն ձեր ձեռքը: Եսկոյ դուք մարդասպան ըլլալով համար ծնած չէք. չեմ կրնար մտքես անդնել: Իր Տըրքիդայի մը եղբայրը մարդասպան ըլլալ,»

Եւ Եր Գոյանդոյ զխիմնէս բազիպքը մէջ առաւ. «Արի պատանեակ, ըսաւ դժուարութեամբ մը. իսկ Եսկոյ տեսնց բան մ'ըսելու արագութեամբ մը տեսնէին գուրա ելաւ:

Գարտեղ վազեց, պարտնդէն ալ բաց դաշտ ելաւ. Սորին մէջ սաստիկանք մըրկեալ զգածմանց յազմունքն հանդարտեցնելու համար՝ բնութեան հանդարտութիւնը կը փնտռէր: Ոչ ոք մինչեւ հիմայ իրեն հետ այսպէս խօսած էր. ոչ ոք, նոյն էր հայրն ալ յատակագրի՞ն այսպէս սրտ իւր առջեւ դրած չէր: Անկէ կարելի խօսքերով իւր աչքին առջեւ սպանութիւնը բարեքէ՛ր ազած էին: Ֆան տար Վրոյ՝ քաղաքական խոհեմութեան տեսակետով խօսած էր այս ինքզինք վրայ. հայրն ալ կես մ'այս տեսութիւնն ուներ. Տերը դէմ կ'ընար ինք զինքը պաշտպանէ: Բայց խիմնէս իրին բարդական մանք ձեռք առած էր, որով կեղծիքն իսկին փարսանցաւ, որ մարդ չէ կրնար զմէկն սպաննել առանց մարդասպան ըլլալու՝ վրաս անուան արժանանալու:

(Ընթերցանիք)

ՅՈՐԻ ԵՍԿԻԼԷ

ԿՐԻՍԿԻՆԻԷ

Չըպառնչող ան անոնքի փորոք:

Ո՞ր փնտրականութեան վերաբերեալ նոր գիտերու մէջ մեծադոյն եւ նշանաւոր գիտն է նոր տեսակ վառօդն: Մինչեւ ցայսօր վառօդագործութեան մէջ ամենանշանաւոր գիտն կը համարուէր Ժուլ Զանտոյ վառօդի գիտն, զոր Գաղղիւտիքը գտած էին եւ այլ պետութիւնք կը շնորհային այն գաղտնիքն իմանալ: Արդ Գաղղիւտիքն աւանդ կողմ լուր տարածուեցաւ՝ որ անձուր վառօդը բաւական համարուելով՝ գաղղիական պատկանաւոր մը յարցած է անձուր վառօդն նաեւ չառաւշող ընել: Այս վառօդէն հիմայ հրացանի նոր փամփուշտներ շինուած են, որոնք արձակուելու ժամանակ ոչ միայն ռուկ չեն հաներ, այլ եւ ոչ ձայն: Բաց ասի՛ք՝ նաեւ փամփուշտն փոխանակ մետաղէ չենելու՝ կրնայ թղթէ շինուիլ այսուհետեւ, որով չէ թէ միայն մեծանպէս կ'արժանանայ, այլ որ մեծն է՝ ծանրութիւնը քիչնալով կրնան զինուորներն յառաջներէն շատ աւելի փամփուշտ առնուլ՝ առանց բեռն արեքացնելու: Այս փամփուշտով նաեւ զնոպէն աւելի սաստկութեամբ կը քանայ, վրան զի մինչեւ հիմայ տվորական փամփուշտով արձակուած գնդակ մը եթէ 100 մետր հեռաւորութեամբ 11 րոպեանք հասաւ երկաթի թիկն զան հանդիպելու: